

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. дин Диляна Ботева-Боянова (СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, катедра Стара история, тракология и средновековна история), въз основа на Заповед на директора на Института за изследване на изкуствата – БАН проф. д-р Йоана Спасова-Дикова за НЖ № 291-РД/03.07.2023 г. и решение на НЖ на заседание, проведено в електронен формат,

за дисертационния труд на **Елина Антонова Анастасова** – редовен докторант към сектор *Изобразителни изкуства* на ИИИЗк-БАН, предложен за придобиване на ОНС **доктор**, по научна специалност „Изкуствознание и изобразителни изкуства“, професионално направление 8.1 Теория на изкуствата, на тема: „ПЕРСОНИФИКАЦИИТЕ В РИМСКОТО ИЗКУСТВО ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА БЪЛГАРИЯ (I-III в.)“ (София 2023); научен ръководител: доц. д-р Марина Колева.

Ще си позволя да започна с уточнението, че познавам младата ни колега Елина Анастасова като отличен студент в бакалавърската програма „Археология“ в Историческия факултет на Софийския университет, а след това имах възможност да видя нейното по-нататъшно израстване и като магистрант отново в СУ (с дипломна теза на тема „*Култовете в Сердика по нумизматични и археологически данни*“), а и като докторант в ИИИЗк – БАН. Затова фактът на вече финализиран дисертационен труд за мен лично е изключително удовлетворяващ и още тук искам да я поздравя с този безспорен успех. Към това кратко представяне на нейното професионално развитие бих добавила също специализацията ѝ по римско изкуство в Австрийския археологически институт (Виена) в периода януари-март 2020 г., за която специализация Елина се подготви старателно, включително полагайки усилия да се ориентира в трудния немски език, както и наличието на седем вече публикувани статии (едната от които в съавторство), а също участието ѝ в 17 археологически проучвания на обекти от Праисторията до Средновековието.

В своя автореферат Анастасова посочва експлицитно: „*Дисертационният труд е в обем от 616 страници, който включва увод, шест глави, заключение; 197 заглавия библиография на кирилица и 239 заглавия на латиница; каталог; приложения (десет карти).*“ Внимателният прочит на целия текст показва, че тези данни напълно коректно отразяват най-основните формални характеристики на

изследването на докторантката, което също така – още тук – може без никакво колебание да бъде определено като приносно. Налагат се също така две уточнения: 1) от тези 616 страници, 270 са с каталожните описания на паметниците; 2) посочените от докторантката страници са компютърни, а не стандартни, т.е. обемът на труда е значително по-внушителен от и без това респектиращите 616 страници.

В **Увод-а** (с. 3-15) са формулирани целите и задачите на труда (с. 4), методите, които са обособени в съдържанието, но не и в самия текст (с. 4-6), териториалният (с. 6-7) и хронологическият обхват на изследването (с. 7-8), състояние на проучванията, включващо пет удачно обособени, макар в отделни случаи – условни – рубрики (с. 9-15).

Глава I (с. 16-29) е посветена на феномена „персонификации в античното изкуство“, като са представени в строга хронологична последователност проблемите, свързани с техния произход, развитие и значение, с наличните в науката дискусии, включително сложната историографска картина около самото понятие.

В **Глава II** (с. 30-76) са представени персонификациите на природни феномени. В първата част (с. 30-59) са обединени без ясна и убедителна аргументация пет персонификации – Хелиос-Сол, Селена-Луна, Еос; Океан и Айон, като са коментирани общо 37 изображения. Особено странно е решението за включване в тази обща част на Айон, заедно с цялата сложна проблематика около Митра (с. 33-46, 56-59) при това без да бъде отразено в съдържанието – според мен Айон би трябвало да бъде откроен в отделна част. Склонна съм също така да допусна, че мястото на Океан е по-скоро в комбинация с другите „водни“ персонификации, т.е. във втората част (с. 59-74), която сега е посветена на персонификациите на реки. Нека все пак да подчертая, че решението на Елина Анастасова по отношение на тази структура също е допустимо. Частта за речните персонификации изисква специален коментар, тъй като в нея при коментара на монетните изображения на Никополис ад Иструм (с. 68-69) на докторантката е убягнала исторически значимата дискусия за възможните идентификации на съответните реки, инициирана още през 1898 г. (Pick 1898, 343; Pick 1931, 8-9; Ботева 1997, 50 с лит.; Boteva 2010, 241-242 и бел. 58 с лит.) Очаквано, „Глава II“

завършва с открито „Обобщение върху каменната пластика“ (с. 74-76), което за съжаление не е отразено в съдържанието. Коментирани са датировката на паметниците, формата и материала, от който са изработени, контекстът и териториалния обхват.

Глави III и IV са посветени само на по една персонификация, съответно Ерос (персонификацията на любовта и непреодолимото желание) и Пудицития (чиято точна същност остава недостатъчно ясна към момента, както е коректно уточнено и умело показано от докторантката). И докато изображенията на Ерос в разглежданите територии са 28 – според Анастасова той е „сред най-популярните персонификации в римското изкуство от територията на днешна България“ (с. 98) – и тяхното анализиране и осмисляне е изисквало сериозни усилия (с. 77-98), то персонификацията на Пудицития досега тук е представена от един единствен паметник – монументална мраморна скулптура от Дуросторум (с. 102), което предопределя силно ограничения обем на тази глава (с. 98-105). Тези само шест страници едва ли са достатъчни, за да оформят самостоятелна „глава“. Може би при публикацията на дисертационния труд, което задължително трябва да се случи в най-близко време, да се помисли за преформулиране на структурата и/или класификацията, не само за да се „избяга“ от „глава“ с такъв малък обем, но (и това е по-важното!) да се извади частта за Хигия като „персонификация на здравето“ (с. 105-139), което поне според мен е незащитима теза.

От тази гледна точка е и проблемността на **Глава V**, посветена на „Персонификации на състояния на тялото“ (с. 105-139), в която са включени Хигия (с. 105-139) и „Ерос с факла (Гений на смъртта)“ (с. 139-177). Текстът за Хигия няма да бъде коментиран тук, поради по-горе формулираната позиция. Детайлен и системен е анализът на 40 изображения на Ерос с факла, но по отношение на тази персонификация съм колеблива дали е коректно да бъде включена в отделна глава от образът на Ерос, свързан с любовта и непреодолимото желание, който сега е в глава III. Авторът – разбира се! – има пълното право на подобен подход, но пък това изисква по-задълбочена обосновка.

Най-обемна е „**Глава VI** Персонификации на абстрактни концепции и връзката им с императорската пропаганда“ – общо 90 стр. (с. 178-267), и анализира персонификациите Бонус Евентус – представен в разглежданите територии само с

два паметника (с. 178-184); Немезида – с 18 паметника (с. 184-207), Нике-Виктория – 16 паметника (с. 207-245), Тюхе-Фортуна – с 12 паметника (с. 245-267). И тук анализът следва модела, който е възприет в цялото изследване, с представяне на богата (в хронологически и териториален план) картина на иконографията на съответните персонификации, даваща от своя страна контекста на появата им в днешните български земи в древността.

Заключение-то (с. 268-301) е съдържателно и много подробно (бих казала дори прекалено подробно!), и очаквано прави рекапитулация на цялото изложение. Формулираните изводи звучат убедително и логично следват от анализа в рамките на дисертационния труд.

Използвана-та литература (с. 302-333) е истински многобройна и дори внушителна, като адекватно обхваща тематичните области на изследването. Пропуски винаги могат да бъдат посочени, но те не биха променили цялостната картина.

Каталог-ът (с. 334-606) е подробен и добре организиран. На с. 15 откриваме уточнение, че каталогът има „227 каталожни номера“, но моите изчисления (при липса на обща номерация), показва, че каталожните номера са всъщност 232. 72 от тях са с изображения на Хигия и – както вече посочих – не би следвало да са част от това изследване. Всеки един от каталожните номера включва детайлна информация за всички релевантни параметри. Очевиден е и стремежът за постигане на изчерпателност при рефериране към публикации на съответните паметници, но отделни пропуски са просто неизбежни поради обемността и полиаспектността на темата. Към частта за Тюхе бих добавила статията на Румяна Милчева в том VII на *Jubilaues*, посветен на проф. Маргарита Тачева, в която е публикувана мраморната глава от Деултум.

Последният елемент на дисертационния труд са десет карти, които пълноценно онагледяват документираната география на анализирания култове, и за които докторантката заслужава специална похвала.

Като отделни несполуки на текста бих посочила отделни печатни грешки и стилистични неудачи – напр. твърдението, че Ерос е „младеж лишен от облекло“ (с. 178).

Авторефератът коректно отразява текста на дисертационния труд и неговите постижения. В техническо отношение има обаче разминаване между страниците на отделните части на изследването, дадени в съдържанието включено в автореферата, и реалните страници. Респектиращ е фактът, че младата колега Анастасова има вече пет публикации по темата на дисертацията, които в периода 2020-2022 г. са станали интегрална част от българската историография по проблемните на древността. В същото време не мога да не отбележа, че поне аз не съм получила английски превод на автореферата, въпреки изричното законово изискване за такъв.

Нямам никакво съмнение, че в настоящия вид дисертационният труд отговаря на всички научни, законови и етични изисквания за успешна защита. Нещо повече, става дума за изследване, което задължително трябва да бъде публикувано, без дълго отлагане, тъй като представената за защита дисертация е сериозно и истински приносно научно изследване.

Посочените по-горе качества на дисертационния труд на **Елина Антонова Анастасова** ми дават основание да гласувам **„ЗА“ присъждането ѝ на ОНС доктор**, в ПН 8.1. Теория на изкуствата, по научната специалност „Изкуствознание и изобразителни изкуства“.

Подпис:

30.09.2023

проф. дин Диляна Ботева-Боянова